

BİR SEMTE ADINI VEREN BOMONTİ BİRA FABRİKASI

Nevzat SAĞLAM*

Özet

Yerleşim yerlerinin taşıdığı isimlerin bazı hikâyeleri vardır. İstanbul Şişli'de bir semtin ismi olan Bomonti, adını İsviçreli Bomonti biraderlerin 1892 yılında burada kurdukları bira fabrikasından almıştır. Bu makalenin amacı Bomonti ailesinin biyografisini ortaya koymak olmayıp, Bomonti Bira Fabrikası'dır. Konu ele alınırken mevcut kaynakların yanında kullanılmamış arşiv belgelerinden de yararlanılmış, fabrikanın kuruluşu, işleyişi ve ticarî faaliyetleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bir dönem buz imtiyazını da elinde tutan Bomonti ailesinin buz imtiyazı konusuna da makalede yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler, Bomonti, Bira, Buz, Feriköy, Şişli,

BOMONTI BREWERY WHICH GIVES A NAME FOR A DISTRICT

Abstract

There are some stories that carry the names of the settlements. Bomonti took its name from the brewery where the Swiss Bomonti brothers built the brewery in 1892. This article's purpose is not to reveal the biography of Bomonti family, is Bomonti Brewery. Subjects used when discussing the archive documents were also used alongside the existing resources, factory organization, operation and commercial activities were to be put forward. Also the place is given in the article as a concession period of ice Bomonti family that holds the ice exclusivity.

Key Words, Bomonti, Beer, Ice, Feriköy, Şişli,

Giriş

İslam'da sarhoşluk veren içkiler kesin olarak haram kılınmıştır.¹ Bu sebeple Osmanlı devletinde ve daha önceki İslam devletlerinde Müslümanların içki imali ve ticaretiyle meşgul olmaları yasaktı. Ancak bilindiği üzere Osmanlı toplumu yalnız Müslümanlardan müteşekkil olmayıp, Osmanlı idaresinde Müslümanların yanı sıra Hristiyanlar, Yahudiler ve diğer din ve mezheplerin mensupları da yaşamaktaydı. İslam hukukuna göre Müslümanlar için

* Yrd. Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, nevzatsaglam@karabuk.edu.tr

1 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

Ey İnananlar! İçki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi pisliklerdir, bunlardan kaçın ki saadete eresiniz. Şeytan şüphesiz içki ve kumar yüzünden aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan, namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçersiniz değil mi? Maide 5/90-91. Ayrıca hadis kaynaklarında "Kitâbü'l-Eşribe" başlığı altında sarhoşluk veren içeceklerin haram olduğuna dair pek çok hadis yer almaktadır.

yenilmesi ve ticareti haram olan içki, domuz gibi mallar Gayr-i Müslimler açısından meşru sayıldığından, kamu düzenini bozmamak ve Müslümanlara zarar vermemek şartıyla bunların ticaretiyle uğraşmaları serbestti.² Bu yüzden kanuni düzenlemelerde farklı din ve mezhep mensuplarının hukukunun da dikkate alınması tabii idi.

Diğer taraftan fetih öncesi İstanbul'da çok sayıda meyhane bulunmaktaydı. Başta Galata ve Beyoğlu olmak üzere Kumkapı, Samatya, Yeniköy, Kadıköy, Büyükdere, Kuruçeşme, Arnavutköy, Fener ve Balat gibi yerlerde bulunan meyhanelerin önemli bir kısmı fetihten sonra da varlıklarını devam ettirmişlerdir.³ İstanbul'da bulunan meyhaneler hakkında bilgi veren Evliya Çelebi esnaf alaylarından bahsederken meyhanecileri “melunlar, uğursuzlar, yerilmişler olarak nitelendirmektedir.⁴ Tanzimat ve Islahat fermanlarının ilanına kadar zaman zaman bir takım gerekçelerle kapatılan meyhaneler hazırlanan nizamnâmelerle bir sisteme bağlanmıştır. Darsaâdet ve Bilâd-ı Selâse'de meyhane, kahvehane ve dükkânlarda içki satabilmenin birinci şartı ruhsat almaktır. Nizamnâmenin ikinci maddesine göre cami, tekke, medrese ve türbelere 100 arşından⁵ yakın mesafelerde, karakol yanında ve Müslümanların yaşadıkları mahallelerde içki satılması yasaktır. Aynı zamanda yapılan araştırma sonucu uygun görülmeyen yerlerde de içki satılması yasaktır.⁶ Bira da müskirat kapsamında değerlendirilmiştir. Nitekim bira imalatı ve satışına ilişkin düzenlemeler müskirât kanunları içinde değerlendirilmiş ve birahane açılmasına dair taleplere izin verilmesinde içki ile ilgili esaslar göz önünde bulundurulmuştur.⁷

Ancak yasak olmasına karşın cami-mescid ve Müslüman mezarlıkları civarında meyhaneler açıldığı da olmuştur. Bu sebeple zabıta tarafından gerekli

² Serahsî, *Mebcut*, (Ed. Mustafa Cevat Akşit), Gümüşev c.13, İstanbul, 2008, s. 193-194.

³ Evliya Çelebi, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, (haz. Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, 1. Kitap, s. 314; Vefa Zat, “Meyhaneler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, c. 5, İstanbul, 1994. s. 434; Bira fabrikaları, meyhaneler, bira-içki satılan yerler için ayrıca bk. Mert Sandalcı *Osmanlı'dan Cumhuriyete Biraya Dair Objeler Belgeler Fotoğraflar*, Mas Matbaa, İstanbul 2009; Vefa Zat, *Âdâbıyla Rakı ve Çilingir Sofrası*, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 102.

⁴ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 314.

⁵ Osmanlı döneminde kullanılan uzunluk ölçüsüdür. Çarşı ve mimâr arşını olmak üzere iki çeşit arşın kullanılmaktaydı. Kumaş ölçümünde kullanılan çarşı arşını 68,578 cm, mimar arşını 75,8 cm idi, (Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 19); Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2011, s. 49.

⁶ Uğur Akbulut, “Meyhanelerle Mukaddes Mekânlar Arasında Mesafe Tayini”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 49, Bahar 2016, s. 216-221.

⁷ BOA, DH. MKT. 2401/59. (11 Eylül 1900); BOA, ZB. 376/67. (9 Nisan 1909); BOA, ZB. 361/13. (18 Mayıs 1901).

takibat ve tahkikatın yapılması ve yasaya aykırı meyhane açılmasına meydan verilmemesi istenmiştir.⁸ Nitekim Sirkeci polis barakasının arkasında Şark Demir Yolları Şirketi tarafından inşa edilerek Bomonti biraderlere depo olarak kullanmak üzere 192 liraya kiraya verilen mağazalarda bira sattıklarının tespit edilmesi ve aynı zamanda buranın Sirkeci Emirler Camii'ne yakın olması sebebiyle boşaltmaları istenmiştir.⁹

Bunun üzerine Bomonti biraderlerin hâmisî olan Almanya Sefareti devreye girmiştir. Demiryolu Şirketi memurları tarafından mağazalarda inceleme yapıldığını, iddia edildiği gibi bira satılmayıp depo olarak kullanıldığını, sokakla irtibatının olmadığını ve cami tarafında kapı ve penceresinin bulunmadığını belirtmiştir. Hükûmet tarafından yapılacak tahkikatta da mağazaların nizama uygun olduğunun ve şerî bakımdan bir problem olmadığını anlaşıldığını bildirmiştir.¹⁰

Buna karşılık Ticâret ve Nâfia Nezâreti tarafından mahallinde yapılan tahkikatta ise; Bomonti biraderlerin burasını 1899 senesi Martından itibaren beş sene müddetle kiraladıkları, kontrat gereği mağazada demiryolu ile nakledeceği kapalı bira varillerini ve şişelerini muhafazaya hakkı olduğu ve bira satma izni olmadığı halde hâne ve lokantalara bira sattığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan mağazaların camiye bir taraftan on iki, diğer taraftan on dört metre mesafede olduğu, aynı zamanda mağazaların Sirkeci Caddesi üzerinde caminin arka tarafındaki demiryolu bahçesinde bulunduğu ve üç penceresinin olduğu görülmüştür. Şirket müdürüne mağazada bira satılmaması ve pencerelerin kapatılması, aydınlık ve havalandırma için başka taraftan pencere açılması istenmiştir.¹¹

Diğer taraftan Bomonti birahanesi direktörü Goldeştayn'ın, (?) Mirahur İlyas Bey Mahallesi Narlıkapı Sokağı'nda sur haricinde Osmanlı tebaasından ve Ermeni cemaatinden Arjan'ın müsteciri olduğu Ermeni kilisesine bitişik bahçede bira satmak istediği bildirilmiştir.¹²

Bunun üzerine söz konusu mahalde bira satılmasında kanuni bir sakıncası olup olmadığının araştırılması istenmiştir. İstanbul Polis Müdüriyeti'nden mevki komiseri İbrahim Efendi tarafından yapılan tahkikatta, etrafında cami-mescid, mezarlık gibi mukaddes mekân bulunmadığı, kilise yetkililerinin de bu işe rızaları olduğu, geçen sene (1324/1908) de bahçede bira satıldığı anlaşılmış, bunun üzerine bira satılmasında bir sakınca olmadığı

⁸ BOA, ZB. 361/13. (18 Mayıs 1901).

⁹ BOA, DH. MKT. 2401/59. (18 Mayıs 1901). BOA, ZB. 361/13. (15 Temmuz 1899).

¹⁰ BOA, DH. MKT. 2401/59. (11 Eylül 1900).

¹¹ BOA, DH. MKT. 2401/59. (11 Eylül 1900).

¹² BOA, ZB. 376/67. (9 Nisan 1909).

yönünde rapor düzenlenmiştir.¹³ Sonraki yıllarda çeşitli derneklerin, spor kulüplerinin eğlenceler düzenledikleri mekânlar olan bira bahçeleri ve bira satış yerleri her geçen gün artmıştır. Bomonti kardeşler de imal ettikleri biraları muhtelif yerlerde açtıkları bahçelerde müşterilerine sunmuşlardır.¹⁴

Osmanlıda Bira İmalatı

19. yüzyıl başlarında bira Viyana, Belgrad ve Münih gibi Avrupa şehirlerinden getirilmekte ve İstanbul Galata, Beyoğlu'nda, İzmir'de Frenk Mahallesi'ndeki birahanelerde tüketilmekteydi.¹⁵ Ancak İzmir'de Madam Procop'un ilkel metotlarla bira üretilen bir imalathanesinin olduğundan bahsedilmektedir. Nitekim Punta Birahanesi'ne ait bulunan 1846 tarihli bira şişesi, bunu teyit etmektedir.¹⁶ Ayrıca "Arpa Suyu" adı altında bira üretimi yapıldığı, 1862 tarihli ve daha sonraki mevzuatta: "İmal olunan arpa suyunun yüzde 20'si zâyat olarak düşüldükten sonra senelik rayiç bedeli üzerinden değerinin yüzde 10'u oranında vergi alındığı" kayıtlardan anlaşılmaktadır.¹⁷

Modern üretim teknikleriyle ilk defa bira üretimi 1892 yılında İsviçreli Bomonti biraderlerin Feriköy'de kurdukları fabrikada yapılmıştır.¹⁸ Vasil adında bir Yunanlı da Şişli'de bira üretimi yapan küçük bir tesis açmıştır.¹⁹ Ancak Bomonti biraderlerle rekabet edemeyen Vasil, bir süre sonra işletmesini kapatmak zorunda kalmıştır. 1894 yılına gelindiğinde İstanbul'da Bomonti Biraderlerin dışında (Feriköy), Cosma (Feriköy), C. Grein (Feriköy), Schaffer (Feriköy), Scherrer (Zincirlikuyu), Petro Tedeski (Dolmabahçe) gibi bira imalatçıları bulunmaktaydı.²⁰

Biracılara ve biraya dair kartpostallar, haritalar, faturalar, davetiyeler, ziyaret sonrası hatıra ve reklam amaçlı çekilen fotoğraflar, afişler ve bira

¹³ BOA, ZB. 376/67. (9 Nisan 1909).

¹⁴ Vefa Zağ, "Bomonti Bira Fabrikası", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 2, s. 297.; Mert Sandalcı, *a.g.e.*, s. 52.

¹⁵ Aybala Yentürk, "Osmanlı'dan Günümüze Bira", *TMMOB Gıda Mühendisliği Dergisi*, S. 6, 1999, s. 25. 1888'de İstanbul'da Beyoğlu'nda 15, Galata'da 8 ve muhtelif semtlerde 8 olmak üzere toplam 31 birahanenin bulunduğu belirtilmektedir, (Elvan Arpacık, "Köpüklü Nektar Bira", *Paylaşım, Kartonsan Yaşam Kültür Dergisi*, 2009/3, s. 10).

¹⁶ Gündüz Ökçün, *Osmanlı Sanayi 1913-1915 İstatistikleri*, Hil Yayın, İstanbul, 1984, s. 72.; Hans Barth (ö. 1928) isimli gazetecinin Almanca yazdıklarından yapılan bir çeviride, daha önce doğuda hiç bilinmeyen arpa suyunu yasağı kırarak ilk defa bira olarak piyasaya sunan Württemberg'li Procop olduğu; eşek ve katırların sırtında kirli paslı sokak çocukları vasıtasıyla bağırsık çağrış İzmir ve Aydın'ın iç kesimlerine kadar bira sattığı belirtilmektedir, (İlhan Pınar, *Gezinlerin Gözüyle İzmir, XIX Yüzyıl II*, Akdem Kitabevi, İzmir 1996, s. 125).

¹⁷ Düstur, I, C. 2, s. 54; Vefa Zağ, *a.g.e.*, s. 296.

¹⁸ BOA, BEO. 271/20290. (14 Mayıs 1893).

¹⁹ Aybala Yentürk, *a.g.m.*, s. 26.

²⁰ Aybala Yentürk, *a.g.m.*, s. 26.

firmaları tarafından müşterilere verilen eşantyonlara kadar pek çok görsellerin yer aldığı bir yayında bira bahçeleri ve bira satış mekânları ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.²¹ Bu kaynakta verilen bilgilerden Bomonti biralalarının Edirne'de Canik Oteli'nin girişinde ve İskenderun'da satış yerleri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca görsel malzemeler arasında II. Wilhelm'in 27 Ocak 1899'da 40. doğum yılını kutlamak üzere İstanbul'da yaşayan Almanları Bomonti bira bahçesinde buluşmaya çağıran davetiye dikkat çekmektedir.²²

Servet-i Fünûn Dergisi'ne tam sayfa verilen reklamda da ilgi çekici şu ifadeler yer almaktadır: *“Yaz geldi; harâretinizi def etmek isterseniz, mikroplu sulardan korunmak isterseniz, Bomonti birası içiniz. Rakı gibi sıhhati tahrîb etmez, vücûda kuvvet verir. İspirtodan ve afyondan katiyyen ârîdir. Hâlis arpa ve ömür otundan mamuldür,”* denilmektedir.²³

İstanbul dışında da bira imalathanesi açmak için bazı teşebbüsler olmuştur. Nitekim 30 Haziran 1892 tarihinde Üsküplü Heci Kosta, Üsküp'ün karşı tarafında Cirince denilen bağlar civarında tapulu arazisinde bira imalatına mahsus bir fabrika kurmak için ruhsat talebinde bulunmuş, ancak şer-i şerîfe aykırı bulunmuştur.²⁴ Bilahare fabrika tesisine ruhsat verilmişse de işletilme ruhsatı gecikmiştir. Bunun üzerine Heci Kosta'nın ortağı ve vekili Lio Dersaadet, Manastır ve Selanik'te bira fabrikaları açıldığını emsal göstererek kendilerine de ruhsat verilmesini talep etmiştir.²⁵ Yine 12 Kasım 1891'de Selanik'te Alatini biraderler buharlı bira fabrikası kurma girişiminde bulunmuşlardır. Fabrika tesisinde kullanmak üzere Avrupa'dan getirecekleri alât ve edevâtın gümrükten geçirilmesi için izin talep etmişlerdir. Fabrikanın memlekete faydalı olacağı dile getirilmekle birlikte, konunun Şeyhülislâm'dan sorulması ve Meclis-i Mahsûs-i Vükelâ'da müzâkere edildikten sonra karar verilmesi uygun görülmüştür. Bu fabrikanın kuruluşuna izin verildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1890 senesinde aldığı ruhsatnâme ile Selanik'te bira fabrikası kurmuş olan İtalya tebaasından Fratelli Alatini (?) de Bomonti biraderlere uygulanan vergi muafiyetini emsal göstererek, Avrupa'dan getirttiği malzemeler için depozito olarak ödediği paranın iadesi talebinde bulunmuştur.²⁶

²¹ Mert Sandalcı, *a.g.e.*, s. 143.

²² Mert Sandalcı, *a.g.e.*, s. 50.

²³ Mert Sandalcı, *a.g.e.*, s. 61.

²⁴ BOA, BEO. 271/20290. (30 Haziran 1892).

²⁵ BOA, BEO. 271/20290. (30 Haziran 1892).

²⁶ BOA, BEO. 271/20290. (12 Kasım 1891); BOA, İ. RSM. 2/14. (4/6 Ekim 1893); BOA, BEO. 293/21901. (29 Eylül 1309).

Bomonti Bira Fabrikası'nın Kurulduğu Şişli/Feriköy

İstanbul'un büyük ilçelerinden biri olan Şişli adının kaynağı kesin olarak bilinmemekle birlikte, şişçiler olarak bilinen ve şiş yapımıyla uğraşan bir ailenin burada konağı olduğu, zamanla "Şişlilerin Konağı" olarak anıldığı, semtin adının da buradan geldiği ifade edilmektedir.²⁷ 18. yüzyıldan itibaren Maçka, Taşkışla ve Mekteb-i Harbiye gibi askerî tesislerin burada kurulmasının Şişli'nin gelişmesinde önemli katkısı olduğu gibi, Sultan Abdülmecit (1839-1861) döneminde Osmanlı'nın kaybettiği topraklardan gelen halkın Şişli civarına iskân edilmesinin de buranın imarında etkili olduğu belirtilmektedir.²⁸ Diğer taraftan 1870'de Beyoğlu'nun büyük bir kısmını ortadan kaldıran yangın sonrasında ve Tanzimat'la birlikte, yabancıların da burada mülk edinmelerine kolaylık sağlanmıştır. Sultan Abdülhamit'in difteriden ölen kızı için yaptırdığı Şişli Etfal Hastanesi de buranın gelişmesine katkı sağlayan önemli bir kuruluştur. Bu gelişmeler sonucunda Şişli'ye 1881'den itibaren Taksim'den atlı tramvay, 1913'te de elektrikli tramvay çalışmaya başlamıştır.²⁹

Feriköy semtinin adının ise nereden geldiği kesin olarak bilinmemekle beraber, Osmanlıca "feri" sözcüğünden gelmiş olabileceği belirtilmektedir.³⁰ Diğer bir kanaate göre Sultan Abdülmecid veya Sultan Abdülaziz dönemlerinde Feriköy'ün geniş toprakları padişah tarafından Madam Feri isimli bir bayanın kocasına verilmiş, kocasının ölümünden sonra burası Madam Feri'nin adıyla anılır olmuştur.³¹ Eskiden beri Rumların ve Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı azınlık semti olan Feriköy, 1870'lerden sonra meyhane ve içkili gazinolarıyla meşhur olmuştur. O dönemde burada küçük bir baruthanenin, 1900'lü yılların başında ise bir feshânenin olduğu bilinmektedir.³²

Şişli sınırları içinde bulunan ve İstanbul'un ilk sanayi bölgelerinden biri olan Bomonti, Feriköy Fırın Sokağı ve Sıracevizler Caddesi ile Baruthane deresi yamaçları arasında kalan bir alandır. Bomonti sanayi bölgesinin geçmişi 1892 yılına kadar gitmektedir. Bölgedeki en eski sanayi tesisi ise bira fabrikasıdır.³³

²⁷ Nezih Başgelen, *Geçmiş Zamanda Şişli*, Kentbank yay., İstanbul, 1998, s. 5.

²⁸ Nezih Başgelen, *a.g.e.*, s. 5.

²⁹ Nezih Başgelen, *a.g.e.*, s. 7.

³⁰ Komisyon, "Feriköy", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı/Tarih Vakfı yay. C. 3, İstanbul, 1994, s. 293.

³¹ Komisyon, *a.g.e.*, s. 293; Talin Büyükkürkciyan, *Feriköy Anılarında*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2010, s. 16.

³² *Komisyon, a.g.e.*, s. 293.

³³ Erol Tümertekin, "Bomonti", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, 1994, s. 295.

Bomonti Bira Fabrikası'nın Kuruluşu

Osmanlı döneminde İstanbul'un önemli sanayi tesislerinin yer aldığı semtlerinden birine adını vermiş bulunan Bomonti Bira Fabrikası, modern bira üretim tekniği ile imalata başlamış olan ilk tesistir.³⁴ Fabrikanın kurucuları Bomonti biraderler İsviçre tebaasından ve Almanya mahmûlilerindedir. Almanyalı fabrikatör Adolf Bomonti adına Kigork Aznavar 9 Haziran 1891 tarihinde yaptığı müracaatta, Feriköy'de Çiftecevizler civarında Fırın Sokağı'nda etrafı boş, yerleşim yerlerinden uzak, Bakla Tarlası olarak bilinen araziye kiraladıklarını ve bir bira fabrikası inşa etmek istediklerini bildirmiştir. Kigork kuracakları fabrikaya katırlar vasıtasıyla hareket eden modern bir makine ve bir kazan koyacaklarını belirterek ruhsat talebinde bulunmuştur.³⁵

Talebe binaen Şehremaneti Fen Müşavirliği tarafından mahallinde yapılan incelemede söz konusu yerde fabrika inşasında bir sakınca olmadığı anlaşılmıştır.³⁶ Bunun üzerine 3 Ağustos 1307/15 Ağustos 1891 yılında bira fabrikasının kurulmasına ruhsat/izin verilmiştir.³⁷ Bomonti biraderler aldıkları ruhsata binaen Şişli'nin arkasında Feriköy sınırında, Fırın Sokağı'nda Çifteceviz civarında Bakla Tarlası denilen yerde yirmi sekiz numarada 90 bin kuruşa satın aldıkları 53 bin arşın arazi üzerine fabrikalarını kurmuşlardır.³⁸ 300 bin kuruş harcayarak kurdukları fabrikayı³⁹ 1892'de faaliyete geçirmişlerdir.⁴⁰ Fabrikanın Feriköy'de kurulmasına ilişkin arazinin ve işçiliğin ucuz olması ve batılı kültüre sahip kitlenin burada oturuyor olması gibi sebeplerle izaha edilebilirse de civarda başka fabrikaların olması, yerleşim yerinin dışında bulunması muhtemeldir.⁴¹ Sermayesi 1905 yılında 8,8 milyon kuruş olan fabrikaya yapılan ilavelerle yeni tesis eklenmiş ve 1908 yılında anonim ortaklık haline

³⁴ BOA, İ.RSM. 2/14. (21 Şubat 1307/6 Ekim 1893)

³⁵ BCA, 230/115-16-1; 37-50-1. (30 Mayıs 1891).

³⁶ BCA, 115-16-1; 37-50-1.

³⁷ BOA, İ. RSM. 2/14. (18 Eylül 1893); BOA, BEO. 271/20290. (23 Mayıs 1893).

³⁸ BOA, BEO. 641/48059; BOA, BEO. 534/40010. (15 Aralık 1894). Fabrika için ruhsat talebine ilişkin verdikleri arzualde araziye isticar ettikleri belirtilmişken burada satın aldıkları ifade edilmektedir. (BCA, 230/115-16-1; 37-50-1. (30 Mayıs 1891).

³⁹ BOA, BEO. 641/48059. (17 Haziran 1895); BOA, BEO. 271/20290. (5 Eylül 1893).

⁴⁰ BOA, İ.RSM. 2/14. (8 Marta 1892); Nezih Başgelen, *a.g.e.*, s. 19. Bir yayında ise İsviçreli Bomonti kardeşlerin 1890'da Feriköy'de bir bira imalatı tesisi kurdukları ve bira üretimine başladıkları belirtilmektedir, (Vefa Zat, *a.g.e.*, s. 296); Başka bir yerde ise fabrikanın kuruluşu 1893 olarak verilmektedir, (Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, TTK, Ankara, 1994, s. 82).

⁴¹ BCA, 230/115-16-1; 37-50-1. (30 Mayıs 1891); Mert Sandalcı, *a.g.e.*, s. 116.

getirilmiştir.⁴² 1912 yılında şirketin sermayesi 6 milyon İsviçre Frangı olarak açıklanmıştır.⁴³

Bomonti biraderlerin fabrika tesisi için Avrupa'dan getirttikleri malzemelerin gümrük vergisi, fabrika yetkilileri ile hükümet arasında hayli yazışmalara konusu olmuştur. Nitekim Mösyö Adolf Bomonti yeni kurulacak fabrikalara ait yurt dışından getirilen malzemelerin gümrük vergisinden muaf olduğunu belirterek, 1891 ile 1892 yıllarında Avrupa'dan getirttikleri malzemeler için Rüsûmat Emâneti'ne ödedikleri 29.575 kuruş 30 paranın iadesini talep etmiştir. Ayrıca fıçı ve tekne yapımı için Sırbistan'dan getirttikleri 4.554 adet meşe varil tahtası için ödedikleri 4.262 kuruş 25 santimin de iadesini istemiştir.⁴⁴

Diğer taraftan Almanya himayesinde bulunan Bomonti kardeşler, hükümetle aralarındaki hemen her meselede Almanya Sefâreti'ni devreye sokmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Nitekim depozitolarının iadesi konusunda da Almanya Sefirinin yardımını talep etmişlerdir. Sefâret de onların küçük büyük her nevi taleplerini Hükümet nezdinde dile getirmiştir.⁴⁵

Depozitonun iade edilebilmesi için öncelikle getirilen malzemelere ilişkin defterin Nafia Nezâreti tarafından incelenmesi ve getirtilen malzemelerin gümrük vergisinden muaf olup olmadığının Rüsûmât Emâneti'nden sorulması, alınacak cevaba göre işlem yapılması gerektiği bildirilmiştir.⁴⁶ Şûrâ-yı Devlet ve Meclis-i Mahsûs-i Vükelâda yapılan müzâkereler neticesinde Bomonti biraderlerin ödedikleri depozitonun iadesine karar verilmiştir.⁴⁷

Adolf Bomonti'nin fabrika için Avrupa'dan getirttiği malzemeler şunlardan oluşmaktaydı:

Sirkeci Gümrük Şubesi Veznesine Tevdi Edilen			
Kuruş	Tarih	Adet	Açıklama
875	19 Teşrînisânî 307/1 Aralık 1891	1563	Meşe varil tahtası mahzene yerli fıçılar için
815	12	2940	Mantar demir su borusu için

⁴² Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, TTK, Ankara, 1994, s. 72.

⁴³ Mert Sandalcı, *a.g.e.*, s. 139.

⁴⁴ BOA, İ.RSM. 2/14. (14 Eylül 1893); BOA. BEO. 271/20290. (22 Nisan 1308).

⁴⁵ BOA, HR. HMŞ. İŞO. 56/24. (15 Mart 1910).

⁴⁶ BOA, BEO. 271/20290. (14 Mayıs 1893).

⁴⁷ BOA, İ. RSM. 2/14. (4/6 Ekim 1893); BOA, BEO. 271/20290. (29 Mart 1893).

	Kânûnevvel 307/24 Aralık 1891		
1440	12 Kânûnevvel 307/24 Aralık 1891		Bir adet islim kazanı için 4675 kıyye
4030	14 Kânûnusânî 307/26 Ocak 1892	8660	Demir kazan ve 470 kıyye nühâs boru ve pirinç musluk ve 20 adet kazan tahtası için toplam 10.490 kıyye
2830	21 Kânûnevvel 307/2 Ocak 1892	165	Demir kazan ve sâire için 10.110 kıyye
4562	25 Kânûnusânî 307/6 Şubat 1892		10.368 kıyye pik dökme pik islim makinası 1 adet için
14.552			
Galata Gümrük Şubesi Veznesine Tevdi Edilen			
Kuruş	Tarih	Açıklama	
520	13 Teşrînisânî 307/25 Kasım 1891	110 Fıçı çimento toprağı için 22.000 kıyye(?)	
2.140	16 Teşrînisânî 307/28 Kasım 1891	109 kıyye pik dökme ve demir makine parçaları ve 1 sandık demir somunlu pik 10.131 kıyye	
4.234	2 Kânûnusânî 307/14 Ocak 1892	Ağaç oturtma kilit kantarı maa edevât 13 sandık ve 82 kıyye (?) pik dökme ve demir ve az piriçli bira fabrikasının makine maa edevât toplam 95 parça 10.530 kıyye	
1.232	4 Şubat 307/16 Şubat 1892	Demir boru ve oluk ve çubuk ve vida 10.189 kıyye	
1.395	13 Mart 1308/25 Mart 1892	Demir kazan piriçli latek borulu bira makinesi maa edevât 4224 kıyye	
5.502 30	12 Şubat 307/24	Demir ve pik dökme ve biraz piriçli	

	Şubat 1892	bira makinesi maa edevât 15.285 kıyye
15.023 30	Galata veznesine tevdi edilen	
14.552	Sirkeci Veznesine tevdi edilen	
29.575 30		
İş bu defterde muharrer eşyanın Feri Karyesi'nde inşa olunan bira fabrika levâzım-ı ibtidâiyyesinden olduğu tasdik olunur. ⁴⁸ 23 Mayıs 308/4 Haziran 1892.		

Şirketin fıçı yapımı için getirttiği malzemeler ise şunlardır:⁴⁹

Nev-i eşyâ	Adet	Vagon numarası	Metre	Metre	Semen-i metre
Kebir mişe varil tahtası	750	1210	2,00	0,25	0,80
Kebir mişe varil tahtası	750	354	2,00	0,25	0,80
Kebir mişe varil tahtası	750	595	2,00	0,25	0,80
Kebir mişe varil tahtası	764	409	2,00	0,25	0,80
Kebir mişe varil tahtası	780	338	2,00	0,25	0,80
Kebir mişe varil tahtası	760	678	2,00	0,25	0,80
	4.554				

İşbu defterde muharrer tahtalar Almanyalı fabrikatör Adolf Bomonti nâm zâtın Feriköy muntehâsında Çifteceviz civarında Bakla Tarlası denmekle maruf mahalde bâ-ruhsat inşa edeceği fabrikasının levâzım-ı ibtidâiyyesindedir.⁵⁰

Bomonti Fabrikası'nda imal edilen biraların gerek İstanbul'da gerek İstanbul dışındaki bira bahçelerinin yanında yurdun muhtelif yerlerine sevk edilerek tüketildiği anlaşılmaktadır.⁵¹ Nitekim Bomonti İçki Fabrikası'nın

⁴⁸ BOA, İ.RSM. 2/14. (4 Haziran 1892).

⁴⁹ BOA, İ.RSM. 2/14. (30 Ekim 1891).

⁵⁰ BOA, İ.RSM. 2/14. (30 Kasım 1891).

⁵¹ Mert Sandalcı, *a.g.e.*, s. 21.

Mudanya Bursa emanetçisi sıfatıyla Dersaadet'e gelip-giden ve sipariş edilen biraları nakleden Dimitri Moraiti adında birinden bahsedilmektedir. Ancak söz konusu şahıs hakkında emniyet tarafından yapılan tahkikatta, Bomontilerle bir ilgisi olmayıp seyahat varakası temini için bu görevi gerekçe gösterdiği belirtilmiştir.⁵²

Bira imalatında kullanılan arpa, İstanbul'da faaliyet gösteren şirketler vasıtasıyla Anadolu'dan tedarik edilmekteydi.⁵³ Elimizde ayrıntılı bilgi bulunmama ile birlikte, fabrikada istihdam edilenlerin çoğunlukla Gayr-i Müslimlerden oluştuğu tahmin edilebilir. Fabrikanın müdürü olarak Alman tebaasından Mösyö Hongerman'ın, kapıcı olarak Avusturyalı Havran Savabnoç'in⁵⁴ ve diğer bir çalışan olarak da Yuvakim Yamandı'nin isimleri geçmektedir.⁵⁵ Yine fabrika işçilerinden olan Yunanlı Yani Kastopolis hastalığı sebebiyle on iki günlüğüne Tuzla kaplıcalarına gitmek için Dâhiliye Nezâreti'ne müracaat etmiştir. Bilâhare kaplıca vaktinin geçmesinden dolayı bu talebinden vazgeçmiştir.⁵⁶

Bomonti Bira Fabrikası'nın Nektar Bira Fabrikası İle Birleşmesi

Kurulduğu tarihten itibaren rakipsiz olarak çalışan Bomonti Bira Fabrikası'na 1909'da Büyükdere'de açılan Nektar Bira Fabrikası rakip olmuştur. İki şirket arasındaki rekabet, her iki şirketin de zarara uğramasına neden olmaya başlayınca, 1911 yılında birleşerek Bomonti-Nektar Birleşik Bira Fabrikaları Şirketi'ni kurmuşlardır.⁵⁷ Fabrikanın birleşmeden önce 1900'lü yıllarda idare merkezi Tophane İskelesi, numara 22-24'te iken, Bomonti Bira Fabrikası Nektar Bira Fabrikası ile birleştikten ve Bomonti-Nektar Birleşik Biralara Anonim Şirketi ismini aldıktan sonra idare merkezi Voyvoda Caddesi/Bankalar Caddesi üzerinde Azaryan Han olmuştur.⁵⁸

⁵² BOA, DH. EUM. 3. Şb. 21/23. (29 Aralık 1916).

⁵³ BOA, DH. İ. UM. EK. 18/55. (25 Ağustos 1916). Rıza Kemal ve ortaklarına ait İstanbul Erzurum Hanı numara 13-16 da faaliyet gösteren şirketin Anadolu'dan satın alarak Bomonti bira fabrikasına sattıkları 10 vagon arpanın nakline izin talebinde bulunmuşlardır. Bknz. aynı yer.

⁵⁴ BOA, HR. UHM. 158/65. (12 Şubat 1914).

⁵⁵ BOA, DH. MKT. 2402/98. (15 Eylül 1900); BOA, HR. UHM. 136/2. (1 Eylül 1912).

⁵⁶ BOA, DH. EUM. 5. Şb. 70/1. DH. EUM. 5. Şb. 69/1. (27 Eylül 1918).

⁵⁷ Mert Sandalcı, *a.g.e.*, s. 138; Elvan Arpacık, "Köpüklü Nektar Bira", *Paylaşım, Kartonsan Yaşam Kültür Dergisi*, 2009/3, s. 13. Bomonti Bira ve Nektar Bira'nın birleşme tarihi olarak 1912 yılı zikrediliyorsa da bu, kaynakların birbirlerine dayanarak verdikleri bilgiye dayanmaktadır. (Aybala Yentürk, "Osmanlı'dan Günümüze Bira", *TMMOB Gıda Mühendisliği Dergisi*, S. 6, 1999, s. 26; Vedat Eldem, *a.g.e.*, s. 82; Vefa Zat, *a.g.e.*, s. 296). Halbuki hisse senetlerinden de anlaşılacağı üzere birleşme tarihini 1911 kabul etmek daha doğru görünüyor. (Mert Sandalcı, *a.g.e.*, s. 124, 138; Elvan Arpacık, *a.g.m.*, s. 13).

⁵⁸ Mert Sandalcı, *a.g.e.*, s. 51, 72.

Öte yandan 30 Teşrînisâni 1330/30 Aralık 1914 tarihinde çıkarılan bir kanunla Osmanlı sınırları içinde faaliyet gösteren şirketlerin Osmanlı Anonim Şirketine dönüştürülmeleri öngörülmüştür.⁵⁹ Bu çerçevede İsviçre uyruklu *Birasveri Reoni (Bomonti Nektar)* şirketinin de *Müşterek Bira Fabrikaları Osmanlı Anonim Şirketi* olarak değiştirilmesi gündeme gelmiştir. Ancak fabrika yetkilileri tarafından kanun gereği yapılması istenen değişikliklerin senelerdir fabrikanın idaresinde uygulanmakta olan esasların bozulmasına yol açacağı, ayrıca mevcut durumunun anonim şirketine esas noktalar itibarıyla bir aykırılık bulunmadığı, dile getirilerek itirazda bulunulmuştur.⁶⁰ Bunun üzerine Bomonti Fabrikası'nın anonim şirket nizamnâme layihası incelenmek ve onaylanmak üzere Şûrâ-yı Devlet'e havale edilmiştir.⁶¹ Yapılan görüşmede anonim şirket nizamnâmesinin esaslarına Bomonti Nektar Müşterek Bira Fabrikaları Anonim Şirketinin de uyması ve nizamnâmesini örnek anonim şirket nizamnâmesine göre tanzim etmesi gerektiğine karar verilmiştir. Aksi halde usulün değiştirilmesi gibi bir durumun ortaya çıkacağına dikkat çekilmiştir.⁶² Bu çerçevede nizamnamesi incelenen Bomonti Nektar Müşterek Bira Fabrikası'nın şirketin maksadına ve müddetine ilişkin⁶³ hükümlerinin nizamnâme lâyihasına uygun olmadığı belirtilerek, gerekli düzeltmelerin yapılması için evrakları iade edilmiştir.⁶⁴

Bomonti Bira Fabrikasının Âkîbeti

İçki Tekeli'nin kurulduğu 22 Mart 1926 yılına kadar bira üretimi, Bomonti-Nektar Şirketi'nin tekelinde kalmıştır. İçki Tekeli'nin imtiyaz verdiği Polonyalı şirketin bir süre sonra dağılması üzerine bira üretimi, 1938 yılına kadar on yıl Tekel tarafından tekrar Bomonti-Nektar Şirketine verilmiştir. 1938 yılında çıkarılan bir yasa ile şirket Tekel İdaresi tarafından satın alınmıştır. Tekel İdaresi'nde 1994 yılına kadar üretime devam eden Bomonti Bira Fabrikası'nın, yaklaşık 100 yıl sonra, üretimi durdurmuştur.⁶⁵

⁵⁹ BOA, ŞD. 1253/19. Bomonti Bira fabrikası dışında İngiliz tâbiyetinde olan "Dervekiri Santral Doryen Limited" ve Oryantal Karpel Manufactory Limited şirketleri de Şark Merkez Ecza Ticârethânesi Osmanlı Anonim Şirketi ve Şark Halı Osmanlı Anonim Şirketi'ne dönüştürülmüştür. Bknz. aynı yer. (5 Mayıs 1915).

⁶⁰ BOA, ŞD. 1253/19. (28 Mayıs 1915).

⁶¹ BOA, ŞD. 1253/19. (28 Mayıs 1915).

⁶² BOA, ŞD. 1253/19. (14 Aralık 1915).

⁶³ Şirketin maksadına ilişkin nizamnâmede yer alan ifadeden açıkça yeni bir Osmanlı şirketi kurulduğunu gösterdiği, şirketin kurulduğu tarihten itibaren doksan dokuz yıl olacağına dair hükümlerin nizamnâme lâyihasına uygun olmadığı belirtilmiştir. Bknz. BOA, ŞD. 1253/19. (2 Nisan 1918).

⁶⁴ BOA, ŞD. 1253/19. (2 Nisan 1918).

⁶⁵ Mert Sandalcı, *a.g.e.*, s. 65. Fabrikanın Tekel İdaresi tarafından 1938 tarihinde satın alındığı daha isabetli olmakla birlikte 1940 yılında satın alındığı da belirtilmektedir. (Gülsün Tanyeli-

Endüstri mirası kapsamında değerlendirilen fabrika, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 25 Şubat 1998 tarihli kararıyla fabrikanın tespit edilen tescilli taşınmazları aşağıdaki tabloda da yer aldığı üzere korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.⁶⁶

Tescilli Türü	Taşınmazın	Taban Alanı (m ²)	Kat Adedi	Toplam İnşaat Alanı (m ²)
Lojman		250	3	750
Fabrika Giriş ve Yönetim Binası		225	2	450
Bira Fabrikası		-	-	-
Malt Fırını		162	5	810
Malt Dairesi		712,5	4	2.850
Eski Kaynatma		820	1	820
Salamura ve CO2 Dairesi		600	2	1.200
Buz Fabrikası İmla Tankları Fıçı Yıkama ve Doldurma		533,5	5	1.600
1.Fermantasyon Dinlendirme		840	4	3.360
2.Fermantasyon Dinlendirme		1.128	5	5.640
Toplam Taban Alan		5.521		18.230

Bomonti Bira Fabrikası binası, senelerce metruk halde kaldıktan sonra 2007 yılında yapılan bir ihaleyle kültür ve eğlence merkezi yapılmak üzere 49 yıllığına IC İbrahim Çeçen Yatırım Holding'e verilmiştir. İnşaat ve restorasyonu tamamlanan kompleksin 2014 yılında açılışı yapılmıştır.⁶⁷

Şişli'de bir semte adını veren ve isimleri adeta bira ile özdeşleşmiş bulunan biracı Bomonti ailesi üyeleri, fabrikaları 1938 tarihinde Tekel İdaresi tarafından satın alındıktan sonra Türkiye'den Mısır'a gitmişler, orada Crown-

Deniz İkiz, "İstanbul'da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası", *Tüba Ked*, 7/2009, s. 112).

⁶⁶ Melis Kantar, *Bomonti Bira Fabrikası*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Basılmamış Final Sunusu, İstanbul, 2015, s. 23.

⁶⁷ Melis Kantar, *a.g.s.*, s. 22-23.

Bomonti ve Bomonti-Pyramides adıyla 1950'li yıllara kadar biracılıkla meşgul olmuşlardır. Ailenin bir ferdi ise Feriköy Protestan Mezarlığında yatmaktadır.⁶⁸

Vergi Mükellefi Olarak Bomonti Bira Fabrikası

Hükûmet müskirat imalatıyla uğraşanlara yönelik bir takım kanuni düzenlemeler yapmıştır. 25 Ağustos 1881 tarihli Müskirat Nizamnâmesi'nde belirtildiği üzere bağbozumundan sonra imal edilen müskiratın miktarı müskirat memuru, muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından tespit edilerek bir deftere kaydediliyordu. Ödemeler de bu defterdeki kayıtlar üzerinden takip ediliyordu. Müskirat bedelinin tespiti ise, beldenin rayicine göre belirlenmekte ve fiyatı üzerinden yüzde on oranında mîrî vergi alınmakta idi.⁶⁹ Evlerde tüketilmek üzere imal edilen müskiratın iki yüz kıyyesi vergiden muaftı. Daha sonraları yüzde on beşe kadar çıkarılmış olan bu vergi, Şubat sonuna kadar üç taksit halinde tahsil ediliyordu.⁷⁰ Vergi kaçıranlardan ise ceza olarak iki kat tahsil ediliyordu. Müskirattan resm-i mirî dışında bir de iskeleden gemiye yüklenmesi esnasında gümrük vergisi alınıyordu.⁷¹ Hükûmet yurt içinde imal edilen şarap, bira rakı konyak ve benzeri içeceklerin ihracatını teşvik amacıyla 23 Şubat 1913 tarihli nizamnâmede alınan resm-i mîrinin yarısının iadesini, yüzde bir olarak alınan gümrük resminin de kaldırılması yoluna gitmiştir.⁷²

Hükümet, vergi kaybının önüne geçmek için bira imalatını her aşamada kontrol ve takibe özen göstermiştir. Nitekim 14 Kasım 1904 tarihli nizamnameye göre biraların fiçılara veya şişelere konulduktan sonra memur tarafından tespitinin yapılması, şişelerin ağzına ve fiçuların tapalarına bandrol yapıştırılması ve deftere kaydedilmesinin gerekiyordu.⁷³ Bira nakil ve sevkinde kullanılan fiçuların üzerine kızgın bir aletle kapasiteleri yazılıyordu. İmal edilen biranın akıtılacağı boruların görülebilir olması, Düyûn-i Umûmiye İdaresi'nin haberi olmaksızın gece veya gündüz bira imal edilmemesi ve imalâttan yirmi dört saat önce memura haber verilmesi gerekiyordu.⁷⁴

Böylece Düyûn-i Umûmiye memurları tarafından, imalattan nakliyyeye kadar her aşamada fabrika ve imalathâneler kontrol edilmeye çalışılıyordu.⁷⁵

⁶⁸ Mert Sandalcı, *a.g.e.*, s. 142; Elvan Arpacık, *a.g.m.*, s. 10.

⁶⁹ *Düstur* I, C. 2, s. 52-53.

⁷⁰ *Düstur*, I, C. 8, s. 99

⁷¹ *Düstur* I, C. 2, s. 55.

⁷² *Düstur* I, C. 6, s. 120-121; *Düstur, Mütemmim*, s. 90-91.

⁷³ *Düstur*, I, C. 8, s. 100.

⁷⁴ *Düstur*, I, C. 8, s. 101.

⁷⁵ *Düstur*, I, C. 8, s. 100-101.

Mevcut kanunlardaki boşluklar ve karşılaşılan problemler, çıkarılan yeni kanunlarla ortadan kaldırılmaya çalışılıyordu.⁷⁶

Bomonti biraderler hükûmet tarafından tahsil edilen vergilere maliyeti yükselttiği, yabancılarla rekabet gücünü kırdığı gerekçesiyle sık sık itirazlarda bulunmuşlardır. Biralara muhafazası ve taşınmasında kullanmak üzere Avrupa'dan getirttikleri fiçı ve şişelere yüzde sekiz gümrük resmi verdiklerini, taşraya sevkinde ikinci defa gümrük resmi ödediklerini, ayrıca Düyûn-i Umûmiye İdaresi tarafından da *imâliye* adı altında yüzde on beş vergi alındığını dile getirerek, ödedikleri bu vergilerin maliyet artışına sebep olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁷ Avrupa'dan gelen biralardan ise sadece yüzde sekiz vergi alındığını belirterek, bunlarla rekabet edemediklerini, kendilerinin de dahilî gümrük resminden muaf edilmelerini ve Düyûn-i Umûmiyece alınan verginin de ecnebî biralarıyla rekabet edebilecekleri seviyeye indirilmesi Edmon Bomonti tarafından talep edilmiştir.⁷⁸ Bomonti biraderlerin ödemekle karşı karşıya kaldıkları vergileri, genel olarak duhûliye, temettu ve gümrük vergisi olarak ele almak mümkündür.

Duhûliye Vergisi

Osmanlı döneminde belediyeler iskelelerde, seline, mauna, çekdiri, sandal, kayık, yüklü hayvan ve arabalardan duhûliye resmi adıyla bir vergi tahsil etmekteydi.⁷⁹ Bu verginin, arabaların yolu kullanmaları ve tahripleri sebebiyle, tamir ve bakım hizmetlerine karşılık belediye tarafından konulmuştu.⁸⁰ Ancak Bomonti fabrikası sahipleri bu vergiyi vermek istememişlerdir.⁸¹ Bir taraftan kendileri, diğer taraftan Almanya Sefâreti, tarifede şehir haricinden eşya nakleden arabalardan vergi alınacağını yazılı olduğunu, fabrikanın arabalarının ise şehir dışından gelmediklerini ileri sürerek itirazda bulunmuşlardır.⁸² Buna karşılık verginin gerek deniz, gerek kara yoluyla yük ve eşya taşıyanlardan alındığı belirtilerek, herkes gibi Bomonti biraderlerden de vergi talebinde bulunulmasında anlaşılacak bir husus olmadığı ifade edilmektedir.⁸³

⁷⁶ *Düstur*, II, C. 11, s. 4-34. Diğer düzenlemeler için bkz. *Düstur*, I, C, 2, s. 709, 712; I, C. 5, s. 489.

⁷⁷ BOA, BEO. 181/13548. (8 Nisan 1893).

⁷⁸ BOA, BEO. 181/13548; BOA, BEO. 1525/114309. (28 Temmuz 1900).

⁷⁹ BOA, HR. HMŞ. İŞO. 56/24; BOA, DH. MKT. 2816/5. (24 Şubat 1910).

⁸⁰ BOA, HR. HMŞ. İŞO. 56/24; BOA, DH. MKT. 2816/5. (24 Şubat 1910); DH. İD. 131/1. (12 Temmuz 1900).

⁸¹ BOA, DH. İD. 70-2/57. (10 Kasım 1910); BOA, DH. MKT. 1208/69. 3 Kasım 1907.

⁸² BOA, HR. HMŞ. İŞO. 56/24; BOA, DH. MKT. 2816/5. (24 Şubat 1910); BOA, DH. MKT. 2557/41. (16 Kasım 1901). BOA, ŞD. 813/33. (24 Kasım 1901). BOA, HR. H. 332/20. (24 Mart 1909).

⁸³ BOA, DH. MKT. 2557/41. (16 Kasım 1901). BOA, HR. H. 332/20. (15 Teşrinisâni 1896). ŞD, 813/33. (21 Ekim 1901).

Diğer taraftan esasen yerli, yabancı herkesin istifade ettikleri umumi masraflara ortak olmaları ve kanun çerçevesinde bu vergiyi vermekle yükümlü oldukları belirtilmektedir.⁸⁴ Sefaretler, eski anlaşmalara birtakım mükellefiyetleri ortadan kaldırdığı gibi geniş ve keyfî anlamlar yükleyerek, bazen tebaalarının vergiden tamamen muaf olduklarını iddia etmekte, bazen de yeni vergiler konulamayacağını beyan etmektedirler.⁸⁵ Esasen itirazı haklı kılacak hiçbir kanuni gerekçe yoktur. Sefaretlere daha açık ve anlaşılır bir şekilde verginin alınma sebebinin izah edilmesi, onların da yanlış tefsirlerde bulunmalarına fırsat vermeyecektir.⁸⁶

Nitekim Almanya Sefâreti'nin Bomonti biraderlerin belediye vergisi ödemelerine itirazda bulunmayacağı, Bomonti biraderler vergi ödememekte ısrar ederlerse zecrî tedbirler uygulanmasına da bir şey demeyeceği beyan edilmektedir. Buna karşılık Bomonti fabrikasının mal sevkiyatında ve gidiş-gelişlerde kullandığı İzzet Paşa Çiftliği yolunun tamir edilmesi ve fabrikanın arabalarına mal sevkiyatında müsamaha gösterilmesi istenmiştir.⁸⁷

Temettu Vergisi

Tüccar ve esnafın yıllık tahmini kazançları üzerinden takdir edilen temettu vergisi, vergi düzeninde yapılan reformlar çerçevesinde 1863'de tahrir esasına göre temettu vergisi adıyla toplanmaya başlamış, 1926 tarihli Kazanç Vergisi Kanunu'na kadar temettu vergisi adıyla alınmaya devam etmiştir.⁸⁸ 24 Temmuz 1302/5 Ağustos 1886 tarihli emlak vergisi kanununun 4. maddesinde, temettu vergisi ticaret ve sanat ile meşgul olan her şahsın geliri oranında alınan vergi olarak tanımlanmıştır.⁸⁹

Bomonti-Nektar Şirketi, 1912-1913 yıllarında İzmir Halkapınar'da Aydın Bira Fabrikası olarak da adlandırılan ve 1928 yılında üretime devam eden bir bira fabrikası daha kurmuştur.⁹⁰ İzmir'deki Bomonti Nektari Bira Anonim Şirketi'nin kurucusu ve hissedarlarından Sinyos (?) oğlu Aleksandr Efendi, bira fabrikasının kendi mülkü olup, işletmesinin Almanya tebaasından bir şirket tarafından yapıldığını, kendisinin ise Dersaadet'te ticaretle uğraştığını belirterek temettu vergisine itirazda bulunmuştur.⁹¹ İzmir Alman Konsolosluğu

⁸⁴ BOA, DH. MKT. 2557/41. (16 Kasım 1901).

⁸⁵ BOA, HR. HMŞ. İŞO. 56/24; BOA, DH. MKT. 2816/5. (24 Şubat 1910).

⁸⁶ BOA, HR. HMŞ. İŞO. 56/24; BOA, DH. MKT. 2816/5. (24 Şubat 1910).

⁸⁷ BOA, HR. HMŞ. İŞO. 56/24. (15 Mart 1910).

⁸⁸ Harun Şahin, "Osmanlı Vergi Sisteminde Reform ve Temettü' Vergisi", *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 37, S. 1, Haziran 2013, s. 55.

⁸⁹ BOA, HR. HMŞ. İŞO. 4/4. (25 Ocak 1914).

⁹⁰ Gülsün Tanyeli-Deniz İkiz, a.g.m., s. 111.

⁹¹ BOA, HR. HMŞ. İŞO. 4/4. (25 Ocak 1914).

da temettu vergisinin bina sahibinden değil, ticaret yapandan alınması gerektiğini, fabrikanın Almanyalı bir şirkete ait olduğunu, Almanya tebaasının ise temettu vergisinden muaf olduğunu belirterek talebin yerinde olmadığını ifade etmiştir.⁹² Buna karşılık fabrika binasının Aleksandr'a ait olduğu ve bira fabrikasının Dersaâdet'teki fabrika ile bir/beraber olup, Sinyos Oğlu Aleksandr'ın da bu şirketin kurucusu ve hissedarlarından olduğu dile getirilmiştir. Hal böyleyken bu ve benzeri şirketlerin ortakları arasından temettu vergisinden muaf olan bir şahsı şirketin müstakil sahibi gibi göstererek vergi vermedikleri belirtilmektedir.⁹³ Bu şekildeki uygulamalarda her geçen sene artış gözlemlendiğine dikkat çekilerek, bu konuda Aydın Defterdarlığı'nın tedbir alması gerektiği bildirilmiştir.⁹⁴

Diğer taraftan yabancı memleketlerde kurulmuş olup, Osmanlı sınırları içinde ticaret yapan yabancı anonim şirketlerin şube ve acente açabilmek için 1 Mart 1322/14 Mart 1906 tarihli nizamnâme'ye göre gerekli evraklarla Ticaret ve Nafia Nezâreti'ne müracaatta bulunmaları, tescil ve kayıtlarını yaptırarak yetki belgesi almaları gerekmektedir.⁹⁵ Yine nizamnâmede bilumum yabancı anonim şirketlerin Devlet-i Aliyye'nin kanun ve nizamlarına uymak zorunda oldukları belirtilmekte ise de, yabancı sefaretlerin itirazları yüzünden hükmün uygulanmasında birtakım sıkıntılar yaşanmıştır. Yabancı siyasîlerin ihdas ettiği bu sıkıntıdan istifadeyle bazı şahısların menfaatleri doğrultusunda hareket ederek devletin ve hazinenin zararına sebep oldukları dile getirilmiştir. Osmanlı tebaasından bir şahıs hakkında Alman konsolosluğunun aracı olmasının ise kabul edilemez olarak nitelendirilmiştir.⁹⁶

Bu konuda müsamaha gösterilmesi halinde siyasî sakıncalar bir tarafa, büyük ticarethânelerin yavaş yavaş yabancı kisvesine bürünecekleri ve temettu vergisinin tahsil edilemeyeceğine dikkat çekilmiştir. Bu sebeple Bâbîâlî Hukuk Müşâvirliği'nin meseleyi tetkik etmesi ve acilen bir çözüm bulunması gerektiği bildirilmiştir.⁹⁷

Bunun üzerine konu Hukuk Müşâvirliği'nde ele alınmıştır. Fabrikanın kurucusu ve sahibi bulunan Osmanlı tebaasından Sinyos oğlu Aleksandr'ın kayıtsız şartsız Osmanlı kanunlarına tabi olmakla yükümlü olduğu, fabrikayı bizzat işletmeyip, muvâzaa yoluyla işletmesinin ise onu vergiden istisna

⁹² BOA, HR. HMŞ. İŞO. 4/4. (25 Ocak 1914).

⁹³ BOA, HR. HMŞ. İŞO. 4/4. (25 Ocak 1914).

⁹⁴ BOA, HR. HMŞ. İŞO. 4/4. (25 Ocak 1914).

⁹⁵ BOA, HR. HMŞ. İŞO. 4/4. (25 Ocak 1914).

⁹⁶ BOA, HR. HMŞ. İŞO. 4/4. (25 Ocak 1914).

⁹⁷ BOA, HR. HMŞ. İŞO. 4/4. (25 Ocak 1914).

kılmayacağı ifade edilmiştir.⁹⁸ Bununla beraber öncelikle Aydın Vilayetinden şirketin nerede, ne şekilde kimler tarafından kurulduğunun öğrenilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Öte yandan vekilin kanunî borçlarından istinkâf etmesi halinde, devletin asile müracaat etme ve talepte bulunma hakkı olduğu hatırlatılarak, Sinyos Oğlu'nun İstanbul'da ticaretle uğraşması ve vergisini vermesinin İzmir'de kazanç elde ettiği ticaretten kanunen ödemek zorunda olduğu vergiyi kaldırmayacağı vurgulanmıştır.⁹⁹ Meselenin bütün boyutlarıyla bir de Şûrâ-yı Devlet tarafından ele alınması ve müzâkere edilmesinin yerinde olacağı belirtilmiştir.¹⁰⁰

Gümrük Vergisi

Bomonti biraderler ve Modyanus Fernandes Kumpanyası, tesis edilen bira fabrikaları için lüzumlu olan şişe ve fıçı gibi dışarıdan getirilen alet ve edevattan yüzde sekiz, imal edilen biraların memleket dâhilinde bir yerden bir yere naklinden de yüzde sekiz gümrük vergisi, bir de Düyûn-i Umûmiyye idaresi tarafından yüzde on beş resm-i mîrî olmak üzere toplam yüzde yirmi nisbetinden fazla vergi ile mükellef olduklarını, bu sebeple yabancı firmalarla rekabet edemediklerini dile getirmişlerdir.¹⁰¹ Ayrıca yabancı ülkelerden ve Bulgaristan'dan ithal edilen biralardan kendi memleketlerinde hiçbir vergi alınmadığı gibi bir miktar da mükâfata nâil oldukları ifade edilmektedir. Bu sebeple kendilerinin de gümrük resminden muaf tutulmalarını, yüzde on beş olan resm-i mîrinin de yüzde ona çekilmesini, talep etmişlerdir.¹⁰² Ancak benzer talebin daha önce de dile getirildiği, fakat Rüsûmât Emâneti'nin olumsuz cevap verdiği belirtilerek, nakledilen ürünlerden yüzde sekiz vergi alınmaya devam edileceği bildirilmiştir.¹⁰³ İhracattan alınmakta olan yüzde bir oranında gümrük vergisinin ise yarısından vazgeçilerek ihrâcâtın artırılması hedeflenmiştir.¹⁰⁴

Sıklıkla itirazlara konu olan müskirattan alınacak vergilerin vilayet idare meclisinin kararıyla yeniden belirlenmesi gerekli görülmüştür.¹⁰⁵ Ancak yapılan yeni düzenleme de üreticilerin itirazlarını sona erdirmemiştir. Yine vergilerin maliyetleri yükselttiğinden yabancı şirketlerle rekâbet edemediklerini dile getirerek vergi oranlarının indirilmesini istemişlerdir. Beyoğlu İdare Meclisi

⁹⁸ BOA, HR. HMŞ. İŞO. 4/4. (25 Ocak 1914).

⁹⁹ BOA, HR. HMŞ. İŞO. 4/4. (25 Ocak 1914).

¹⁰⁰ BOA, HR. HMŞ. İŞO. 4/4. (25 Ocak 1914).

¹⁰¹ BOA, ŞD. 2983/38. (15 Aralık 1897).

¹⁰² BOA, ŞD. 2983/38. (15 Aralık 1897).

¹⁰³ BOA, BEO. 1536/115199. (19 Ağustos 1900).

¹⁰⁴ BOA, ŞD. 2983/38. (15 Aralık 1897).

¹⁰⁵ BOA, DH. İD. 220/7. (24 Kasım 1914).

tarafından Dersaadet'te imal edilen biraların her yüz kilosundan 81 kuruş vergi alınması takdir edilmişken, vilayet idare meclisince bu rakam 90 kuruşa çıkarılmıştır. Bu karara Bomonti ve Nektar Müşterek Fabrikalar Anonim Şirketi Osmaniyeli'si müdürü Bonferhan itirazda bulunmuştur.¹⁰⁶ Ayrıca Avrupa'dan getirmek zorunda kaldıkları şişe ve fiçılar için yüzde sekiz gümrük vergisi ödemişlerdir. Taşraya sevinde de vergi verdiklerini, Düyûn-i umûmiyeye de imâliye adıyla yüzde on beş vergi ödediklerini bu sebeple biraları ehven fiyata satamadıklarını belirtmektedirler. Dâhili gümrük resminden muafiyeti ve Düyûn-ı Umûmiye idaresi tarafından alınan verginin de rekabet edebilecekleri seviyeye indirilmesini istemişlerdir.¹⁰⁷ Ancak bu verginin affının mümkün olmadığı ifade edilmiştir¹⁰⁸

Şûrâ-yı Devlet'te yapılan müzâkerede liva idare meclisi tarafından takdir edilen 81 kuruş verginin yerinde olduğu, vilayet idare meclisinin takdir ettiği bedelin ise uygulanabilir olmadığından isabetli olmadığına karar verilmiştir.¹⁰⁹ Diğer yandan devlet bira, şarap ve rakı gibi müskiratın yurt dışına ihracını teşvik etmiştir. Bu sebeple müzakere neticesinde vergi oranlarının maksada uygun olmadığı düşünülerek, mîrî vergi için yeniden bir fiyat tarifesi belirlenmesi gerektiğine karar verilmiştir.¹¹⁰

Emlak Vergisi: Bomonti Biraderlerin Fabrikalarına Kıymet Takdiri

Devlet takdir edilen kıymet/değer üzerinden vergi tahsil ettiğinden, Bomonti kardeşler fabrikalarına takdir edilen kıymete yüksek olduğu gerekçesiyle daima itirazda bulunmuşlardır. Nitekim 1308/1892-93 senesinde fabrikaya mahallî belediye ile maliye meclisi memurları 1.350.000 kuruş kıymet takdirinde bulunmuşlardır.¹¹¹ Adolf Bomonti, fabrika için takdir edilen bu kıymetin yüksek olduğunu, fabrika binası haricindeki arsa için de binde dört vergi konulması gerekirken, binde on vergi konulduğunu belirterek, fabrikanın kıymetinin tadilini ve arsa vergisinde indirim yapılmasını talep etmiştir.¹¹² Kıymet takdiri için muhamminler tarafından yerinde yapılan incelemede fabrikanın yola terkedilen 14.233 zira' dışında, 38.800 kûsür zira' arsası ve 2.260

¹⁰⁶ BOA, DH. İD. 220/7. (22 Şubat 1915); BOA, BEO. 4338/325338. (18 Şubat 1918). BOA, ŞD. 3123/56. (6 Ocak 1915).

¹⁰⁷ BOA, BEO. 271/20290. (8 Nisan 1893).

¹⁰⁸ BOA, BEO. 1536/115199. (11 Ağustos 1900).

¹⁰⁹ BOA, DH. İD. 70-2/57. (16 Ekim 1913); BOA, ŞD. 3123/56. (Tarihsiz).

¹¹⁰ BOA, DH. İD. 220/7. (17 Kasım 1914); BOA, ŞD. 3123/56.

¹¹¹ BOA, ŞD. 2982/22. (10 Şubat 1898); BOA, BEO. 641/48059. (10 Haziran 1895).

¹¹² BOA, BEO. 534/40010. (15 Aralık 1894); BOA, BEO. 641/48059. (17 Haziran 1895).

arşın¹¹³ kârgâr binası bulunduğu ve yıllık 90.000 kuruş kira getirisi olduğu anlaşılmış, belirlenen bedele itirazın gereksiz olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁴ Ayrıca yapılan hesaplamada tespit edilen kıymetin 15 yıllık kira bedeline denk olduğu, 1309/1893-94 senesine kadar birikmiş olan vergisinin de ödendiği, 1310/1894-95 senesinden itibaren de belirlenen 1.350.000 kuruş üzerinden vergi ödeyeceği belirtilmiştir.¹¹⁵

Fabrikanın inşası için satın alınan arsanın tamamının 53.041 zira' olduğu, yola terkedilen miktar (14.233 zira) düşüldükten sonra etrafı tahta parmaklıkla çevrili 16.000 zira' arazisi olduğu, geriye 22.808 zira' boş arsa kaldığı anlaşılmıştır. Bütün bu veriler değerlendirilerek fabrikaya takdir edilen kıymetin yerinde olduğuna, boş arsalar da yüz de dört hesabıyla vergi konulması gerektiğine Şûrâ-yı Devlet'te karar verilmiştir.¹¹⁶

Fabrikanın belirlenen 1.350.000 kuruş kıymeti, 1309/1893-94 senesinde yapılan dört yüz elli zira' ilave için 150 bin kuruş ve 1311/1895-96 senesinde yapılan ilavelerden dolayı da 100 bin kuruş zamlı kıymeti 1.600.000 kuruşa çıkarılmıştır.¹¹⁷ Ayrıca arsalar için belirlenen 86. 000 kuruşun da ilavesiyle fabrikaya 1.686.000 kuruş kıymet takdir edilmiştir.¹¹⁸

Bomonti biraderler, fabrikanın güncellenerek yeniden takdir edilen bu kıymetini çok yüksek bulmuşlardır.¹¹⁹ Şûrâ-yı Devlet'e verdikleri arzualde Fırın, Derum Kilisesi, Deveci ve Orta Kabir, Korneti ve Latin sokaklarında 50 bin zira' kadar arsanın bir miktarına 307/1891-92 senesinde inşa ettirdikleri bira fabrikasına, 6. daire tarafından belirlenen 1.350.000 kuruşu yüksek bularak müracaatta bulunmuşlar, fakat tenzilat bir tarafa, 150 bin kuruş zamlı takdir edilen bedel 1.500.000 kuruşa çıkarılmıştır. bunun üzerine fabrikanın işgal etmediği arsa için ilave edilen bedelin düşülerek kıymetin tadili, binde dört nispetinde verginin tenzili için de defalarca müracaatta bulunmuşlardır.¹²⁰ Bu yetmiyormuş gibi kıymet takdirine ilişkin kararın yanlış yorumlanması sebebiyle ilave edilen 100 bin ve fabrikanın kullanmadığı arsalar için de ilave edilen 86.000 kuruşun tenzili gerektiği halde bilakis zam edilerek fabrikanın kıymetinin 1.686.000 kuruşa çıkarıldığını ve mağdur olduklarını beyan

¹¹³ Arşın: Osmanlı döneminde bir uzunluk birimi olarak kullanılmıştır. Mimar arşını zira' gibi 75,8 cm'dir. Zirâ-ı mimârî de denilmektedir, (Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 19).

¹¹⁴ BOA, BEO. 641/48059. (10 Haziran 1895).

¹¹⁵ BOA, BEO. 641/48059. (10 Haziran 1895).

¹¹⁶ BOA, BEO. 641/48059. (10 Haziran 1895).

¹¹⁷ BOA, ŞD. 2982/22. (10 Şubat 1898).

¹¹⁸ BOA, ŞD. 2982/22. (10 Şubat 1898).

¹¹⁹ BOA, BEO. 534/40010. (15 Aralık 1894).

¹²⁰ BOA, ŞD. 2982/22. (25 Haziran 1897).

etmişlerdir.¹²¹ Fabrikanın bir nevi müskirat fabrikası olup, günlük üretiminden yüzde on vergi ödendiği, hem hazine hem de memleketin gelişmesi ve terakkîsine hizmet için açılmış olan bu gibi fabrika ve ticârethânelerin daha çok himaye edilmesi gerektiği vurgulanarak durumun tahkîk ve tetkikiyle takdir edilen fahiş kıymetin adalet dairesinde tadilini istemişlerdir. Ancak bu talepleri uygun bulunmamış, belirlenen kıymet üzerinden vergi vermekle mükellef oldukları bildirilmiştir.¹²²

Bomonti Fabrikası'nın Hayvanlarına Askeriyenin El Koyması

Şişli Bomonti Bira Fabrikası'nın ve Arnavutköy'de Şayiblik (?) süthanesinin bargir ve hayvanlarına askeriye tarafından Balkan harbi sebebiyle el konulmuştur. Bu mesele Almanya Sefâreti'nin de müdâhelesiyle uzun uzadıya münakaşa ve yazışmalara konu olmuştur.

Esasen ticâri faaliyette bulunan şirketlerin harp sebebiyle askeriye bir hayli bargir ve büyük baş hayvan verdikleri, kendilerine de ticarî faaliyetlerinde kullanmak için yeteri kadar hayvan bıraktıkları ifade edilmektedir. Bu müesseselerin imâlat ve üretimlerinin kesintiye uğramaması ve aksamaması için hayvanlarının alınmasından sarf-ı nazar edilmesi gerektiği belirtilerek, Almanya sefirinin de konu üzerinde önemle durduğu bildirilmektedir.¹²³ Bira fabrikasında imalâtın devamı için gerekli buz ve kömürün, Şayiblik süthanesinde sütlerin naklinin sağlanması için kullanılan hayvanların iadesi için Almanya sefiri tavassutta bulunmuştur.¹²⁴ Fabrikanın Feriköy'de 18 bin, Büyükdere'de 10 bin hektolitreye¹²⁵ birası bulunduğu, bunların muhafazasının -imalat hakkı aynı zamanda fabrikaya verilmiş olan- buza bağlı olduğu, ayrıca fabrikanın üretime devam edebilmesi için gerekli olan kömürün de Kabataş'tan Feriköy'e naklinde hayvana ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir.¹²⁶

Devletin içinde bulunduğu savaş hali sebebiyle yaralı ve hastaların tedavisi için gerekli olan buz imalatının devamının önemine bunun için de hayvanların lüzumuna dikkat çekilmektedir. Diğer yandan fabrikanın hayvanlarına el konulmasından sağlanacak menfaatin, şirketin uğradığı zarar ve ziyana karşılık ileride hükûmetten talep edeceği tazminat yanında hiç mesabesinde kalacağı belirtilmekte, üstü kapalı bir ifadeyle yanlış yapıldığı

¹²¹ BOA, ŞD. 2982/22. (25 Haziran 1897).

¹²² BOA, ŞD. 2982/22. (25 Haziran 1897); BOA, ŞD. 362/66. (11 Kasım 1895).

¹²³ BOA, BEO. 4194/314490. (10 Temmuz 1913).

¹²⁴ BOA, BEO. 4194/314490. (10 Temmuz 1913).

¹²⁵ Bir hektolitreye, yüz litre karşılığıdır.

¹²⁶ BOA, HR. SYS. 2003/1. (12 Ekim 1912).

söylenmektedir.¹²⁷ Alman Sefâreti ikinci tercümanı Hâriciye'ye gelerek Bomonti Fabrikası ahırlarının kapılarının kırıldığını, seyislerin dövüldüğünü, on iki bargirin zorla alındığını, karşılığında herhangi bir evrak verilmediğini beyan etmiştir. Bu hareketin bir yabancının hanesine tecâvüz sayıldığını, hayvanların yirmi dört saat içinde iade edilmesini ve faillerin cezalandırılmasını talep etmiştir.¹²⁸ Buna karşılık hükûmetin gerektiğinde yabancılardan da askeriye için nakil vasıtası tedârik etme hakkına sahip olduğu tercümana ifade edilmiştir. Kâtip ise, sefâretin talepleri yerine getirilmeden müzâkereye yanaşmayacaklarını, aksi halde Alman hükûmetinin meseleye siyâsî bir mahiyet kazandıracaklarını belirtmiştir.¹²⁹ Başkumandanlıktan konuya ilişkin yapılan açıklamada ise, seferberlik halinde ihtiyaç duydukları ve duyacakları hayvanların *tedârik-i vesâit-i nakliyye* kanununa istinaden Osmanlı sınırları içinde sâkin yabancılar/ecnebiler de dâhil vatandaşlardan temininin bir zorunluluk ve her memlekette câri olan bir usul olduğu belirtilmiştir. Normal şartlarda tazminat söz konusu olmakla birlikte, olağanüstü durumlarda tazminatın nazar-ı dikkate alınmayacağı ifade edilmiştir.¹³⁰ Ayrıca Bomonti şirketinin imkânlarından yararlandığı bir memleketin müdafaasına yardımcı olmaması, hayvan vermekten imtina etmesi ve yabancı iltimasına müracaat etmesinin garip olduğu belirtilmiştir. Bununla beraber ahıra zorla girerek hayvan alan memurların hareketinin de üzüntü verici olduğu ve tevbih edildikleri bildirilmiştir. Öte yandan ordunun hayvan ihtiyacının Bomonti Fabrikası'nın “on yedi” hayvanıyla tamamlanamayacağı belirtilerek bunların iadesi işlemlerinin başlatıldığı, ancak yapılan araştırmada hayvanların hangi askerî kıtada olduğu belirlenememiştir. Bu sebeple hayvanların bulunmasına imkân kalmadığından takdir edilen bedelin derhal ödenmesi için ilgililere talimat verildiği bildirilmiştir.¹³¹

Bomonti Biraderlerin Buz İmalı

Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse ile Biga Sancağı dâhilinde 25 sene müddetle buz imal ve satışı imtiyazının 23 Şaban 303/27 Mayıs 1886 tarihinde bir mukâvele ile Mabeyn-i Hümâyûn Bekçiler Müdürü Salim Ağa'ya verilmiştir.¹³² Mukâvelenâmenin 10. maddesinde, imtiyaz sahibinin kanunlar çerçevesinde anonim bir Osmanlı şirketi kurabileceği belirtilmektedir. Bu maddeye istinaden buz imtiyazı, her biri beş Osmanlı lirası değerinde 20 bin hissedenden oluşan 110 bin lira sermaye ile kurulmuş olan Osmanlı Anonim Şirketine devredilmiştir.

¹²⁷ BOA, HR. SYS. 2003/1 (12 Ekim 1912).

¹²⁸ BOA, HR. SYS. 2003/1. (14 Ekim 1912).

¹²⁹ BOA, HR. SYS. 2003/1. (14 Ekim 1912).

¹³⁰ BOA, HR. SYS. 2003/1. (16 Ekim 1912).

¹³¹ BOA, HR. SYS. 2003/1. (16 Ekim 1912).

¹³² BOA, ŞD. 1221/47. (1 Haziran 1906).

Tedâvüle çıkarılan hisse senetleri de Pâyıtaht-ı Saltanat-ı Seniyye borsasına resmen kaydedilmiştir.¹³³ Şirketin 22 Zilkâde 1303/22 Ağustos 1886 tarihinde tescil işlemi yapıldığı halde, diğer işlemlerin tamamlandığına dair evrak elde edilememiştir. Ancak şirketin teşkilinden bir sene sonra 31 Kânûunuevvel 1887 tarihinde tanzim edilen ve ilk idare meclisi âzâsı Vensan Kayar (?) tarafından imzalanan ve ibraz edilen bilançoda 100 bin İngiliz lirası olan sermayeden 65.361 lirasının tamamen ödendiği görülmüştür. Zürih Bankası ve Bank-ı Osmânî kayıtlarından da hisse senetleri bedelinin tamamen ödendiği anlaşılmıştır. Kanunlara uygun olarak tesis edilmiş olan bu şirket elde edilen sermaye ile İstinye'de bir fabrika kurarak buz imaline ve satışına başlamış ise de kâr elde edemediğinden kıymeti düşmüştür. Bu sebeple tedavüle çıkarılamayan ve birkaç sermaye sahibinin elinde kalan senetlerin el değiştirecek Bomonti biraderlere intikal etmesiyle, Bomonti biraderler buz imtiyazının sahibi olmuşlardır.¹³⁴

Diğer taraftan Zürih Bankası'nın 27 Teşrînievvel 1905 tarihli tasdikli şehâdetnâmesinde 19.930 adet hisse senedinin Bomonti Birahânesiyle Mösyö Valter Bomonti ve Adolf Bomonti'ye ait olduğu açıkça görülmektedir. Geri kalan yetmiş adet hisselerin ise idare meclisi üyesi Mösyö Gros ve Deruh ve diğerlerine ait olduğu 16 Teşrînisânî 1905 tarihli altı adet Bank-ı Osmânî şehâdetnâmesinde tasdik olunmuştur. Şirketin daha önceki işlemlerinde bazı usulsüzlükler olmakla beraber, bunların şirketin feshini gerektirecek mahiyette olmadığı ifade edilmiştir.¹³⁵ Ancak müzâkerede şirketin işleyişine ilişkin hükümlerin tatbik ve icrâsında görülen noksanlıklar dikkate alınarak feshedilmesinin gerektiği fikri de iki görüş sahibi tarafından dile getirilmiştir. Fakat önceden mevcut olan eksikler düzeltilerek şirketin kanunen mevcudiyetine itirazı gerektirecek bir durum bulunmadığı, imtiyaz müddetinin bitmesine az bir zaman kaldığı da dikkate alınarak şirketin feshine gerek olmadığı kanaatine varılmıştır. Yine de konunun bir de Şûrâ-yı Devlet tarafından müzâkere edilmesi ve çıkacak karara göre hareket edilmesinin daha doğru olacağı belirtilmiştir.¹³⁶

Şirkete ait hisse senetlerini almak suretiyle İstinye'de buz fabrikası sahibi olan Bomonti biraderler Mösyö Valter ve Mösyö Adolf Bomonti, askerî hastanelerin yanı sıra Gurebâ ve Haseki Nisâ hastahânelerine de ücretsiz buz vermek istediklerini bildirmişlerdir. Buna karşılık fabrikalarının kapısına

¹³³ BOA, ŞD. 1221/47. (1 Haziran 1906).

¹³⁴ BOA, ŞD. 1221/47. (30 Mart 1906).

¹³⁵ BOA, ŞD. 1221/47. (30 Mart 1906).

¹³⁶ BOA, ŞD. 1221/47. (30 Mart 1906).

Osmanlı arması takılmasına izin yanında, kendilerine dördüncü rütbeden birer Mecidî nişanı verilmesini talep etmişler, talepleri uygun görülmüştür.¹³⁷

Buz imtiyazına sahip bulunan Bomonti kardeşler, Hukûk-i Hevâ Mahzenleri Şirketi'nin kanuna aykırı buz imal ettiğini iddia ederek mani olunmasını istemişlerdir.¹³⁸ Soğuk Hava Mahzenleri Anonim Şirketi imtiyaz sahibi Mösyö Baker (?) ise Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse dâhilinde buz imal ve satışı imtiyazının bir Osmanlı Anonim Şirketi'ne devrolunduğunu, ancak şu anda böyle bir şirketin mevcut olmadığını dile getirmiştir.¹³⁹ "Levant Herald" gazetesinin son sayfasında *Osmanlı* tabirini kullanmaksızın yalnız "Buz Anonim Şirketi" unvanıyla verilen ilan da kendi iddialarını doğruladığını, ayrıca bu nevi anonim Osmanlı şirketlerinin iş ve işlemlerini nizamnâmeleri hükümlerine göre yapmadıkları takdirde imtiyaz haklarını kaybedeceklerini belirtmektedir.¹⁴⁰

Kanuna aykırı buz imal ettiği iddiasına karşı Henri Baker, soğuk hava depolarında mukâvele-nâme gereği kendilerine verilen her nevi eşya yanında, variller ve hususi kaplarla gönderilen suları da kabul ve muhafaza ettiklerini bir süre sonra da sahiplerine iade ettiklerini ifade etmektedir. Hal böyleyken depolarında bulunan su varilleri ve kapların hiçbir kanuni dayanak olmadan belediye çavuşları tarafından müsadere edilerek denize atıldığını dile getirmiş,¹⁴¹ bu konuda bir an evvel verilecek kararla kendi haklarının korunmasını talep etmiştir.¹⁴² Baker'in de hukukunun korunması maksadıyla imtiyaz sahibi Buz Osmanlı Anonim Şirketi'nin faaliyetine engel olmamak şartıyla ticaret kastı da bulunmamak şartıyla az miktarda halis suları kabul edebileceği ifade edilmiştir.¹⁴³

Diğer taraftan Bomonti biraderlerden Valter Bomonti, Abdi Subaşı Mahallesi'nde mutasarrıf oldukları Balat Caddesi'nde 24 numarada 60 bin kuruş değerinde arsaya tek katlı bina inşa ederek bin liralık bir makine ile burada da buz imal etmeye başlamıştır. Tesis ettiği bu fabrikaya önce 400 bin kuruş kıymet takdir edilmiş, bitişiğinde bulunan 70 bin kuruş değerindeki 26 numaralı arsanın ilavesinden dolayı İkinci Daire Mal Kalemince takdir edilen

¹³⁷ BOA, BEO. 535/40117. (22 Aralık 1894); BOA, İ. TAL. 68/20; (2 Aralık 1894); Vefa Zat, *a.g.e.*, s. 296.

¹³⁸ BOA, BEO. 2896/217153. (23 Ağustos 1906). BOA, DH. MKT. 869/25. (11 Temmuz 1904). BOA, ŞD. 1221/47. (4 Ağustos 1906).

¹³⁹ BOA, ŞD. 1221/47. (6 Ekim 1904).

¹⁴⁰ BOA, ŞD. 1221/47. (6 Ekim 1904).

¹⁴¹ BOA, ŞD. 1221/47. (6 Ekim 1904).

¹⁴² BOA, ŞD. 1221/47 (28 Şubat 1905).

¹⁴³ BOA, DH. MKT. 869/25. (22 Ağustos 1906).

bu bedel 600 bin kuruşa çıkarılmıştır.¹⁴⁴ Valter Bomonti, yakın zamanda kıymet takdir edilmişken, ufak ilaveleri vesile ederek kıymetin artırılmasının hakkaniyet ve adalete uygun olmadığını dile getirerek itirazda bulunmuş, ancak itirazı dikkate alınmadığı gibi 50 bin kuruş zam yapılarak 650 bin kuruşa çıkarılmıştır.¹⁴⁵ Bunun üzerine hiç olmazsa hali hazırdaki kıymeti olan 500 bin kuruşta bırakılmasını talep etmiştir. Fakat takdir edilen değer in değiştirilmesine gerek görülmemiştir.¹⁴⁶

Bomonti biraderler haklarında bir takım şikâyetler olmakla birlikte, Osmanlının son zamanlarına kadar buz üretimine devam etmişlerdir.¹⁴⁷ Nitekim kar toplama/depolama ve satışı imtiyazı Hazine-i Hâssa'ya ait olduğu halde, Bomonti Bira Fabrikası'nın buz imal ederek sattığı ve kazanç sağladıkları belirtilerek buna mani olunması istenmişse de bu Bomontileri buz imalatından vaz geçirmemiştir.¹⁴⁸

Sonuç

Şişli'de bulunan Bomonti semti ismini Feriköy'de Bomonti biraderler tarafından kurulan Bomonti Bira Fabrikası'ndan almıştır. Fabrika 1891 tarihinde verilen ruhsat üzerine İsviçre tebaasından ve Almanya mahmûlilerinden Bomonti kardeşler tarafından Feriköy'de Çiftecevizler civarında etrafı boş, meskûn mahalden uzak, Bakla Tarlası olarak bilinen arazide kurulmuştur. Fabrika yerini 90 bin kuruşa satın almışlar, 300 bin kuruş harcayarak 53 bin arşın arsa üzerine modern tekniklerle üretim yapan ilk bira fabrikasını 1892'de tesis etmişlerdir. Fabrikanın tesisi sırasında Avrupa'dan getirttikleri malzemeler için ödedikleri gümrük vergisi sonuçta kendilerine iade edildiyse de hükûmetle aralarında yazışmalara konu olmuştur.

1909'da Büyükdere'de açılan Nektar Bira Fabrikasıyla rakip olan Bomonti Bira Fabrikası, 1912 yılında Bomonti-Nektar Birleşik Bira Fabrikaları Şirketi adı altında bu şirketle birleşmiştir. 30 Aralık 1914 tarihinde çıkarılan yasa gereği fabrikanın tüzüğü'nün ve adının *Müşterek Bira Fabrikaları Osmanlı Anonim Şirketi* olarak değiştirilmesi gündeme gelmiştir. İçki Tekelinin kurulduğu 22 Mart 1926 yılına kadar bira üretimi, Bomonti-Nektar Şirketi'nin tekelinde kalmıştır. İçki Tekeli'nin kurulmasından sonra da 1928'den 1938 yılına kadar on yıl kadar imalat yetkisi tekrar Bomonti-Nektar Şirketine verilmiştir. 1940 yılında çıkarılan bir yasayla şirketin Tekel İdaresi tarafından satın alınmasından sonra Tekel

¹⁴⁴ BOA, ŞD. 3029/70. (10 Ekim 1904).

¹⁴⁵ BOA, ŞD. 3029/70. (10 Ekim 1904).

¹⁴⁶ BOA, ŞD. 3029/70. (10 Ekim 1904).

¹⁴⁷ Fatih Damlıbağ, "Bomonti Buz Şirketinin Piyasa İlişkileri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Journal Of Modern Turkish History Studies*, XVI/32 (2016-Bahar/Spring), s. 104.

¹⁴⁸ BOA, BEO. 3274/245477. 20 Mart 1908.

İdaresi'nde 1994 yılına kadar fabrika üretime devam etmiştir. Diğer taraftan gerek İstanbul'da gerek taşrada açtıkları bira bahçeleri ve satış yerleri vasıtasıyla da imal ettikleri biraları müşterilerine ulaştırmaya çalışmışlardır.

Bomonti biraderler resm-i mîrî, duhûliyye, gümrük resmi ve emlak vergisi gibi ödemekle yükümlü buldukları vergilere maliyeti yükselttiği, yabancılarla rekabet gücünü kırdığı ve fabrikalarına takdir edilen kıymet/değerin yüksek olduğu gerekçesiyle sık sık itirazlarda bulunmuşlardır. Aslen İsviçreli olup, Alman himâyesinde bulunan Bomonti kardeşler, başta vergi meselesi olmak üzere seferberlik sebebiyle fabrikanın hayvanlarına el konulmasında, hâsılı hükûmetle olan hemen hemen bütün işlerinde ve taleplerinde Almanya Sefâreti'ni hükûmete karşı bir siyâsî baskı unsuru olarak devreye sokmayı alışkanlık haline getirmişlerdir.

Öte yandan 27 Mayıs 1886 tarihinde Mabeyn-i Hümâyûn Bekçiler Müdürü Salim Ağa'ya verilen ve daha sonra Osmanlı Anonim Şirketine devredilen buz imtiyazı, bu şirketin hisselerini satın alan Bomonti biraderlerin eline geçmiştir. Askerî hastanelerin yanı sıra Gurebâ ve Haseki Nisâ hastahânelerine de ücretsiz buz vermişler ve Mecidî nişanı ile taltif edilmişlerdir. Bu arada kâr amaçlı buz imal ettiği gerekçesiyle Soğuk Hava Mahzenleri Anonim Şirketiyle de bir anlaşmazlık yaşamışlardır. İki şirket arasında yaşanan bu problem kanunlar ve nizamlar çerçevesinde çözüme kavuşturulmuştur. Bomontiler de Osmanlının son zamanlarına kadar buz imalatına devam etmişlerdir.

Netice olarak kuruluşunun üzerinden yaklaşık yüz yıl geçtikten sonra faaliyeti son bulan Bomonti Bira Fabrikası'nın dâhil olduğu yer bugün otel, kültür ve eğlence merkezi olarak kullanılmaktadır.

Türkiye'de bira imalatından çekilen Bomonti ailesi üyeleri ise Mısır'a gitmişler, orada Crown-Bomonti ve Bomonti-Pyramides adıyla 1950'li yıllara kadar biracılıkla meşgul olmuşlardır.

- Kaynakça**
- Arşiv Belgeleri**
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**
- Nafia Vekâleti**
BCA, 230/115-16-1; 37-50-1.
BCA, 115-16-1; 37-50-1.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi**
- Bâb-ı Âl-i Evrak Odası**
BOA, BEO, 293/21901.
BOA, BEO. 641/48059.
BOA, BEO. 534/40010.
BOA, BEO. 271/20290.
BOA, BEO 181/13548.
BOA, BEO. 1525/114309.
BOA, BEO. 4338/325338.
BOA, BEO. 4194/314490.
BOA, BEO. 535/40117.
BOA, BEO. 1536/115199.
BOA, BEO. 2896/217153.
BOA, BEO. 3274/245477.
- Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye**
BOA, DH. EUM. 3. Şb. 21/23.
BOA, DH. EUM. 5. Şb. 70/1.
BOA, DH. EUM. 5. Şb /69/1.
- Dâhiliye İdâre**
BOA, DH. İD. 131/1.
BOA, DH. İD. 70-2/57.
BOA, DH. İD. 220/7.
- Dâhiliye İdare-i Umumiye**
BOA, DH. İ. UM. 18/55.
- Dâhiliye Mektûbî**
BOA, DH. MKT. 2402/98.
BOA, DH. MKT. 2401/59.
BOA, DH. MKT. 1208/69.
BOA, DH. MKT. 2816/5.
BOA, DH. MKT. 2557/41.
BOA, DH. MKT 869/25.
- Hariciye Hukuk Kısmı**
BOA. HR. H. 332/20.
- Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası**
BOA, HR. HMŞ. İŞO. 4/4.
BOA, HR. HMŞ. İŞO. 56/24.
- Hâriciye Siyâsî**
BOA, HR. SYS. 2003/1.
- Hariciye Nezâreti Umûr-i Hukuk-i Muhtelita**
BOA, HR. UHM. 158/65.
BOA, HR. UHM. 136/2.
- İrâde Taltifât**
BOA, İ. TAL. 68/20.
- İrâde Rüsûmât**
BOA, İ.RSM. 2/14.
- Şûrâ-yı Devlet**
BOA ŞD. 2983/38.
BOA, ŞD. 1253/19.
BOA, ŞD. 813/33.
BOA, ŞD. 3123/56.
BOA, ŞD. 2982/22.

BOA, ŞD. 362/66.

Zaptiye Nezâreti

BOA, ŞD. 3029/70.

BOA, ZB. 376/67.

BOA, ŞD. 1221/47.

BOA, ZB. 361/13.

Diğer Kaynaklar

Akbulut, Uğur; “Meyhanelerle Mukaddes Mekânlar Arasında Mesafe Tayini”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 49, Bahar 2016.

Arpacık Elvan, “Köpüklü Nektar Bira”, *Paylaşım, Kartonsan Yaşam Kültür Dergisi*, 2009/3.

Başgelen, Nezih; *Geçmiş Zamanda Şişli*, Kentbank yay, İstanbul 1998.

Büyükkürkciyan, Talin; *Feriköy Anılarında*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2010.

Damlıbağ, Fatih; “Bomonti Buz Şirketinin Piyasa İlişkileri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Journal Of Modern Turkish History Studies, XVI/32 (2016-Bahar/Spring).

Düstur I; C. 2, C. 5, C. 6, C. 8.

Düstur; Mütemmim.

Eldem, Vedat; *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, TTK, Ankara, 1994.

Evliya Çelebi; *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, (haz. Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, 1. Kitap, İstanbul, 1995.

Kantar, Melis; “Bomonti Bira Fabrikası”, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü*, Basılmamış Final Sunusu, İstanbul, 2015.

Komisyon, “Feriköy”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı/Tarih Vakfı yay. C. 3, İstanbul 1994.

Ökçün, Gündüz; *Osmanlı Sanayi 1913-1915 İstatistikleri*, Hil Yayın İstanbul, 1984.

Pınar, İlhan; *Gezginlerin Gözüyle İzmir, XIX Yüzyıl II*, Akdem Kitabevi, İzmir, 1996.

Sandalcı, Mert; *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Biraya Dair Objeler Belgeler Fotoğraflar*, Mas Matbaa, İstanbul, 2009.

Serahsî, Mebsut, (Ed. Mustafa Cevat Akşit), *Gümüştsev C.13*, İstanbul, 2008.

Sertoğlu, Midhat; *Osmanlı Tarih Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986.

Şahin, Harun; “Osmanlı Vergi Sisteminde Reform ve Temettü’ Vergisi”, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, , C. 37, S.1, 2013.

Tanyeli, Gülsün-İkiz, Deniz; “İstanbul'da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası”, *Tüba Ked*, 7/2009.

Tümertekin, Erol; Bomonti, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, 1994.

Ünal, Mehmet Ali; *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2011.

Yentürk, Aybala; “Osmanlı'dan Günümüze Bira”, *TMMOB Gıda Mühendisliği Dergisi*, S. 6, 1999.

Zat, Vefa; “Bomonti Bira Fabrikası”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, C. 2, İstanbul, 1994.

_____, “Meyhaneler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, C. 5, İstanbul, 1994.

_____, *Âdâbıyla Rakı ve Çilingir Sofrası* (7. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Ekler

